

Batı Kazakistan'da Sarmat Mezar Tipleri*

Muzaffer Gursoy**

Öz

Batı Kazakistan'da Çarlık Döneminden başlayıp günümüze kadar geçen süre diliminde çok sayıda Sarmat kurganı araştırılmış olmasına rağmen mezar tiplerinin belirlenmesi ve bunların bir arada sunulması gibi çalışmalar eksik kalmıştır. Bu çalışma, elde edilen bilgiler ölçüsünde Batı Kazakistan'da yaşayan Sarmat topluluğunun mezar tiplerini belirlemek, bazı mezarları yapısal özelliklerine göre alt tiplere ayırarak tanımlamak ve bunları bir arada sunmak için hazırlanmıştır. Bu doğrultuda taramış olduğumuz kazı raporları, kitap ve makalelerde basit, omuzlu, karıklı, nişli, sapma ve dromoslu gibi mezar tipleri belirlenmiştir. Bunların içerisinde karıklı mezarların yüzey karıklı, çukur karıklı ve sapma mezarların basit, basamaklı, çift, ortadan sapma şeklinde tasnif edilerek tanımlanabileceği anlaşılmıştır. Söz konusu sapma mezar geleneğinin MS 12. yüzyıllarda Batı Kazakistan bölgesine hâkim olan Kıpçaklar ve sonra da günümüzde Kazaklar tarafından devam ettiriliyor olması kültürel süreklilikle ilgili önemli sonuçlara ulaşmamızı mümkün kılmıştır. Özellikle bazı mezar tiplerinin bozkır coğrafyasında yaşayan diğer topluluklar (İskit, Hun, Vusun) tarafından da kullanılmış olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Batı Kazakistan, Sarmat, mezar tipleri, kurgan, bozkır.

* Geliş Tarihi: 02 Ocak 2017 – Kabul Tarihi: 14 Mart 2017

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Gursoy, Muzaffer (2019). "Batı Kazakistan'da Sarmat Mezar Tipleri". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 88: 137-167.

** Dr., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü – Türkistan/Kazakistan
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1042-5697>
muzaffer.gursoy@ayu.edu.kz, sakasarmat@gmail.com

Giriş

İnsanoğlunun yaşamındaki en önemli evrelerden biri ölümdür. Ölüm olgusu zamana ve farklı inanca sahip kültür çevrelerine göre değişik şekillerde yorumlanmıştır. Genellikle, insanoğlu yaşamayı bu dünya, ölümü ise öbür dünya için bir var oluş şeklinde kabul etmiştir. Bu yüzden tarih öncesi çağlarda ölümlerle hayatın son bulmayacağına inanılmıştır. Bu inanç sistemi çerçevesinde ölümler için düzenlenen törenlerin yanı sıra çeşitli tipte mezarlar inşa edilmiştir. Bozkır kültür çevresinde mezarlar basit veya bazen de çok karmaşık bir düzenleme gösterebilmektedir. Özellikle eski bozkır kavimlerinden biri olan Sarmatlar¹ ölümlerini kendilerine özgü mezarlara gömmüştür (Gursoy 2016: 211). Batı Kazakistan'da yapılan kurgan kazıları bu konuya ışık tutmaktadır. Söz konusu bölgede kazılan kurganların bir kısmı *Etiyudi Drevney İstorii Stepnogo Priuralya* (Kushaev 1993: 3 - 171), *Arkheologičeskie Pamyatniki Uralskoy Oblasti* (Jelezçikov 1998: 3 - 82), *Drevnosti Lebedevki (VI - II vv. do. n. e.)* (Jelezçikov, Klepikov ve Sergatskov 2006: 6 - 159), *Drevnie Koçevniki Yujnogo Priuralya VII - I vv. do. n.e.* (Gutsalov 2004: 4 - 134), *The Early Nomads of West Kazakhstan (by the example of the Taksai I mound complex)* (Sdıkov ve Lukpanova 2013: 6 - 290) adlı kitaplarda yayınlanmıştır. Açıkça ifade etmek gerekirse gösterilmiş olan yayınların hiçbirinde Sarmat mezarlarına yönelik tasnif ve karşılaştırma yapılmamış olmakla birlikte Sarmat döneminde görülen mezarların erken örnekleri de belirlenmemiştir. Fakat söz konusu yayınlardan, Sarmat ölü gömme gelenekleri, mezar yapıları, ölü hediyeleri ve kültürüyle ilgili araştırmamıza katkı sağlayacak düzeyde bilgiler edinmek mümkündür. Adı geçen çağdaş yayınlar dışında Herodotos (Herodotos IV: 116) ve Strabon (Strabon XI: 1.2) gibi antik yazarlar da Sarmatların kültürü ve yaşadığı bölgeler hakkında bilgi vermektedir. Herodotos Sarmatların Don nehrinin doğusunda üç günlük uzaklıktaki bir ülkede yaşadığını belirtmiştir (Herodotos IV: 116). Antik kaynaklardaki bilgileri ve karakteristik arkeolojik verileri dikkate alan bilim adamları Güney Ural ile Batı Kazakistan'da aşağı yukarı MÖ 6. - MS 4. yüzyıllarda Sarmatların yaşadığına ve söz konusu bölgede kültürlerini geliştirdiğine kanaat getirmiştir (Grakov 1947: 100, Sdıkov ve Lukpanova 2013: 59). Bu yüzden bölgedeki kurganların çoğunluğu Sarmatlara mal edilmiştir. Gösterilmiş olan geniş zaman aralığı içerisinde bölgeye Massaget, İskit (Sdıkov, Gutsalov ve Bisembaev 2003: 28, 32) ve özellikle Hunların (Sulimirskii 2008: 129) kültürel açıdan etki etmiş olduğu söylene de, bu kültürel etkinliğin tam anlaşılabilmesi, kurganlarda açığa çı-

karılan arkeolojik buluntuların devamlılık göstermesi Massaget, İskit, Hun şeklinde kesin ayırımların yapılamamasına ve verilerin Sarmat adı altında genelleştirilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla daha yeterli ve iyi irdelenmiş kesin veriler ve sonuçlar elde edilinceye dek Sarmat isimlendirmesi ile Batı Kazakistan kavramının birbirini tamamlayan kavramlar olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmanın amaçlarından biri de bu problemin çözümüne ışık tutacak verilerin bir arada değerlendirilmesidir.

Yukarıda adı geçen yayımlar, bölgedeki bütün kurganları yayınlanmış gibi gösterse de, aslında Sovyetler ve Bağımsızlık Döneminde kazılan kurganların çoğunluğu yayınlanmadan rapor halinde bırakılmıştır. Daha da önemlisi, söz konusu yayınlarda, mezar tiplerini belirlemeye, mevcut mezar tiplerini alt tiplere ayırmaya ve bunları bir arada sunmaya yönelik çalışmalar göz ardı edilmiştir. Oysa bu tür çalışmalar eski kültürel sürekliliğe ışık tutabilir. Bu yüzden bu çalışma son derece önem arz etmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, konumuzu oluşturan bölgedeki kazıların rapor şeklinde bırakılmış olması ve söz konusu raporların Batı Kazakistan ve Almatı'daki arşivlerden tarafımızca temin edilerek bu çalışmada belli bir ölçüde değerlendiriliyor olması çalışmamızın önemini daha da arttırmaktadır.

Coğrafi sınırlarını Batı Kazakistan ve tarihsel sınırını MÖ 6. - MS 4. yüzyıllar oluşturan bu çalışmada, öncelikle Sovyetler ve Bağımsızlık Dönemine ait yayınlanmış kitap ve makalelerin yanı sıra yayınlanmamış kazı raporlarının belli bir ölçüde tekrar gözden geçirilmesi ve bu sayede mevcut mezar tiplerinin belirlenerek bir arada sunulması amaçlanmıştır. Bununla birlikte mezar tiplerini genellikle yapısal açıdan incelemek, erken örneklerini saptamak, alt tiplere ayırmak, tanımını yapmak ve bazı mezarların kültürel sürekliliği üzerine tahminde bulunmak bu çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Ayrıca belirlenmiş olan mezarların benzerlerini siyasi sınırlar içinde ve dışında kalan diğer bölgelerde aramak ve bunları harita üzerinde göstermek bu çalışmanın amaçları arasındadır. Ancak her şeyden önce belirtmeliyiz ki, bu çalışma, yukarıda belirtilmiş olan zaman aralığında görülen ölü gömme geleneğini inceleme ve hangi mezarın daha yoğun olarak kullanıldığını ortaya koyma amacı gütmemektedir. Dolayısıyla bu çalışmada yaklaşık bin yıllık bir süre diliminde (MÖ 6. - MS 4. yüzyıllar arası) Batı Kazakistan'da görülen ve bu coğrafi tanıma bağlı olarak Sarmat adı altında genelleştirilen mezar tiplerinin çerçevesi çizilmesi hedeflenmiştir.

Bu amaçlara yönelik olarak taradığımız çeşitli yayınlarda kazıcıları tarafından tanımı yapılan “плечевой/pleçevoу”, “подбойный/podboynи” (Smirnov 1964: 81), “канавочный/kanavoçni” (Kadırbaev 1984: 89), “нишевая/nişevaya” (Bagrikov 1966: 3-9) ve “дромосовый/dromosovi” (Jelezçikov ve Kriger 1977: 72) gibi mezarlar ile tarafımızdan tanımı yapılan basit mezarlar birlikte toplam 6 mezar tipi belirlenmiştir. Yukarıdaki Rusça tanımlamaların mezar özelliğini tam yansıtır bir biçimde Türkçeye çevirisi bu çalışmanın en önemli aşamasını oluşturmuştur. Pleçevoу, kanavoçni, nişevaya, dromosovi gibi tanımlamaların çevirisi (omuzlu, karıklı, nişli, dromoslu) mezar özelliğini tam yansıtırken podboynи tanımlamasının çevirisi (direkt çevirisi; astarlı) söz konusu mezar tipini pek yansıtmamaktadır. Bu yüzden çalışmada “podboynи” mezarı tipini yapısal özellikleri dolayısıyla sapma mezar şeklinde tanımladık. Ayrıca sapma mezarların yapısal açıdan birkaç alt tipe ayrılabilceğini fark ettik. Bunu göz önünde bulundurarak sapma mezarları bütünlük de olsa basit, basamaklı, çift ve ortadan sapma şeklinde alt tiplere ayırdık. Bununla birlikte karıklı mezarları da yüzey karıklı ve çukur karıklı olarak ikiye ayırdık. Fakat bu çalışma elimizdeki mevcut kaynaklar ölçüsünde gerçekleştirildiği için belirlenmiş olan 6 mezar tipinin yeni gelişmelere, değişimlere açık olduğunu ve bunlara yenilerinin eklenebileceğini de belirtmek gerekir.

Bu çalışmada ilk önce, Batı Kazakistan'ın coğrafi konumu, Sarmatlar'ın ortaya çıkışı ile kültürü ana hatlarıyla ele alındıktan sonra kurgan tanımı üzerinde durulmuştur. Bu noktada kurgan ile kurganın içindeki ölünün yatırıldığı mezarın ayrı kavramlar olup birbirini tamamlayan arkeolojik unsurlar olduğunu belirtmek gerekir. Kurgan tanımından sonra kazı raporları ve diğer kaynaklar üzerinden belirlenmiş olan mezar tipleri, genellikle mimari özellikleri ön plana çıkartılarak karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir.

Batı Kazakistan'ın Konumu

Kazakistan'ın idari - bölgesel yapısını 14 eyalet oluşturmaktadır. Bu eyaletlerden 4'ü ülkenin batısında yer almaktadır (Harita 1)³. Bunlar Aktöbe, Atırâu, Batı Kazakistan (merkezi Oral şehri) ve Mangıstau eyaletleridir. Söz konusu dört eyalet kabaca kuzeyde Ural dağları, güneyde Türkmenistan, Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti, batıda Astrahan ve Volgograd eyaletiyle çevrelenmiştir. Verilen bilgiden Batı Kazakistan'ın Avrupa ile Asya kıtasının birleştiği yerde konumlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Konumu itibarıyla tarih boyunca doğu ve batı kültürleri arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Dolayısıyla farklı

zamanlarda farklı topluluklara ev sahipliği yapmıştır. Girişte de belirtildiği gibi, MÖ 6. - MS 4. yüzyıllar arasında bölgede Sarmatların yaşamış olduğu kabul edilmektedir (Gursoy 2016: 211-212). Bu kabulü yazılı kaynaklar ve arkeolojik veriler de desteklemektedir. Herodotos'un "Sarmatlar Don nehrinin doğusunda üç günlük uzaklıktaki bir ülkede yaşamıştır" (Herodotos IV: 116) ifadesinden yola çıkan bilim adamları bu bölgenin Güney Ural ve Batı Kazakistan olduğuna kanaat getirmiştir. Batı Kazakistan'da Sarmatlar Yayık, Elek, Jem, Sağız gibi büyük nehirlerin kıyısında nem oranı yüksek, hayvancılığa elverişli bölgelerde yaşamıştır. Doğusunda Asya İskitleri (Sakalar), batısında Avrupa İskitleri ve güneyinde ise Massagetler ile komşu olmuşlardır (Joldasbayulu 2010: 68). Yazılı kaynakların yanı sıra arkeolojik veriler Sarmatların başlangıçta daha doğuda güney Urallarda bulunduğunu, Yayık nehri ve Hazar denizinin doğusundaki bozkırlarda yaşadığını ve belirli bir zaman sürecinde Hazar denizinin kuzeyinden batıya yani Kuzey Karadeniz, Doğu Avrupa'ya doğru göç ettiğini göstermiştir (Durmuş 2007: 43). Bu bilgiler, Batı Kazakistan'ın Sarmat kültür bölgesi olduğunu gösterir. Sarmatların ortaya çıkış sürecinin ortaya konulması bu konuya daha açıklık getirecektir.

Sarmatların Ortaya Çıkışı ve Kültürü

Sarmatların hangi bölgede ve nasıl ortaya çıktığıyla ilgili iki farklı görüş vardır. Bunlardan ilki antik kaynağa ikincisi ise arkeolojik verilere dayalıdır. Herodotos'a göre Sarmatlar (bu dönemlerde Sauromatlar) Azak (Maiotis) kıyılarına gelen Amazonlarla İskitlerin karışımı sonucunda ortaya çıkmıştır (Herodotos IV: 115). İkinci bir görüşe göre İtil ve Güney Ural bölgesinde Andronovo ve Srubnaya gibi Tunç Çağı kültürleri temelinde ortaya çıkmıştır (Joldasbayulu 1995: 32). Birçok bilim adamı son görüşe katılarak Sarmat kültür kaynağının Güney Ural bölgesi olduğunu kabul etmektedir (Sulimirskii 2008: 37, Sdikov ve Lukpanova 2013: 70). Bu bölgede Sarmatlar, MÖ 6. - MS 4. yüzyıllar arasında maddi - manevi yönden kültürlerini geliştirmiştir (Grakov 1947: 100). Kültürlerini MÖ 3. yüzyılın başlarında Güney Ural'dan batıya yani Kuzey Karadeniz, Doğu Avrupa'ya doğru yaymaya başlamıştır. Etkisini ise MS 4. yüzyıllardaki Hun ve Gotların baskısına dek sürdürmüştür (Durmuş 2007: 60, 102). Sarmatlar bir atlı kavim olup, tekerlekli arabalarda yaşamış, koyun eti yiyip, kısrak sütü içmiştir (Durmuş 2007: 112). Erkekler gibi kadınları da genellikle üç kanatlı tunç ok uçları ve hilal veya kabzası yüzük şeklindeki kılıçlarla savaşa katılmışlardır (Kushaev ve Jelezçikov 1973: 21, 28). Ayrıca

Sarmat kadınları kenarlıklı tunç ayna, sarmal bilezik, hayvan üsluplu süs eşyalar kullanmıştır. Özellikle ölen akrabalarını çeşitli mezarlara gömerek üzerine kurgan yığmıştır (Jelezçikov vd. 2006: 26-27, Kushaev ve Jelezçikov 1974: 7-9). Bu yüzden geriye şehir veya yerleşim gibi çok fazla kalıcı izler bırakmamışlardır. Onların varlıklarına dair en önemli izler hayatını kaybeden üyeleri için oluşturup düzenledikleri kurganlardır. Dolayısıyla Sarmatları genel olarak kurgan kültürü içerisinde değerlendirmek mümkündür.

Kurganın Tanımı

Kurganlar, bozkır kültür çevresine özgü mezar anıtlarıdır (Foto 1). Burada kurgan kelimesi, ölülerin gömüldüğü çukurları (mezar) kast etmek için değil bir gömüt yeri olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır. Açıkça ifade etmek gerekirse, nasıl ki günümüzde ölülerin yatırıldığı bir çukur ve üzerinde toprak yığınının oluştuğu bir gömüt yerine mezar denirken Eski Çağ'a ait gömüt yerlerine de kurgan denmektedir. Yani eski çağa ait mezarlar için kullanılan kurgan tanımıyla günümüzdeki mezar tanımı aynıdır. Fakat kurganlar boyutları bakımından günümüz mezarlarına göre çok daha büyük olurlar. Örneğin küçük kurganların çapı 10 - 15 m, yüksekliği 40 cm bulurken (Çoruhlu 2002: 56) büyük kurganların çapı 100 m, yüksekliği 8 m'yi bulabilir (Omarov 2008: 58-59). Kurganlar bir toprak/taş yığınının oluştuğu ve bu yığının altında ölülerin yatırıldığı mezar çukurları (basit mezar, sapma mezar, basamaklı sapma mezar vd) bulunur. Bu mezar çukurları ana zeminin/toprağın aşağıya doğru kazılmasıyla oluşturulur. Bazı kurganların altında tek bir mezar bulunurken bazılarında birden çok mezara rastlamak mümkündür. Çalışmamızda yukarıda genel boyutları verilen yığma ve altındaki mezar veya mezarlar bir bütün olarak kurganı ifade ederken, sadece mezar kelimesiyle ifade edilen kavram kurgan içerisinde ölünün yatırıldığı çukuru ifade etmek için kullanılmıştır. Batı Kazakistan'da Sarmatlara ait kurgan kazılarında açığa çıkarılan mezarları çukurun çeperindeki mimari farklılıkları bakımından basit mezar, omuzlu mezar, karıklı mezar, nişli mezar, sapma mezar ve dromoslu mezar şeklinde 6 tipe ayırmak mümkündür².

Mezar Tipleri

Basit mezar

Bir veya birkaç cesedin sığabileceği ölçüde, iç (çukur) ve dış (ana zemin) yapılarına müdahale edilmeden kazılan düzensiz dikdörtgen, kare veya oval

çukurlar basit mezar (Çizim 3) olarak tanımlanmaktadır (Uhri 2014: 98). Batı Kazakistan'daki mezarlıkların hepsinde basit mezara rastlamak mümkündür.

Oral şehri Lebedevka 2 mezarlığı 1 No.lu kurganda ele geçen aletler (Moshkova vd. 1980: 7) Batı Kazakistan'daki mezarların ne tür araçlarla kazıldığını gösteren önemli buluntulardandır. Ancak aletin korunma durumu çok kötü olup kesin yorumların yapılmasını güçleştirmektedir. Diğer taraftan farklı bozkır kültür çevresine mensup Pazırık mezarlarında tespit edilen kazma, kürek, gibi araçların da (Çoruhlu 2002: 57) Batı Kazakistan'da kullanılmış olma olasılığı çok yüksektir.

Batı Kazakistan'daki basit mezarlar uzun ve kısa kenarlı oldukları için yön tayini yapmak mümkündür. İstatiksel verilere bakıldığında mezarların ağırlıklı olarak güneydoğu-kuzeybatı ve kuzey-güney yönlü yapılmış oldukları görülür. Bazı basit mezarların tabanına kamış, kabuk gibi organik maddeler serilmiş (Kos Oba mezarlığı 7 No.lu kurgan 1 No.lu mezar, Kuşum 1 mezarlığı 2 No.lu kurgan 1 No.lu mezar) ve üzerleri kamışla (Kuşum 1 mezarlığı 2 No.lu kurgan 1 No.lu mezar) (Jelezçikov 1998: 13, 34) örtülmüştür. Bununla birlikte mezar özellikleri içerisinde belirtilmesi gerektiğini düşündüğümüz bir diğer konu, mezarlardaki gömü sayısıdır. Basit mezarlara genellikle tekil gömü (Alebastrova 2 mezarlığı 12 No.lu kurgan 2 ve 3 No.lu mezar) yapılmakla birlikte (Jelezçikov ve Kriger 1976: 5-8), çift (Şalkar mezarlığı tekil kurgandaki 2 No.lu mezar) (Jelezçikov ve Kushaev 1999: 129-130) ve çoklu (Akcar mezarlığı 2 No.lu kurgan) (Sorokin 1958) gömüler yapılmıştır. Çift ve çoklu gömüde ölüler aynı seviyeye veya farklı seviyelere, diğer bir ifadeyle katmanlı bir şekilde gömülmüştür. Arkeologlar bazı katmanlı gömülerde, ikinci kişinin alttaki kişiyle aynı anda veya kısa bir süre sonra gömüldüğünü ifade etmişlerdir. Buna her iki iskeletin yanında ele geçen benzer buluntuları kanıt göstermiştir (Smirnov 1975: 66, Kadırbaev 1976: 137). Ayrıca uzun bir süre geçtikten sonra yapılan katmanlı gömülere de rastlanmıştır. Bu bir mezarın zaman içerisinde birçok kez kullanıldığına işaret etmektedir. Görüldüğü gibi bazı mezarlara tekil gömü yapılmış ve daha sonra ikincil gömüler devreye girmiştir. Bazılarında ise mezara aynı anda birçok kişi gömülmüştür. İster baştan planlanmış olsun isterse sonradan eklenmiş olsun bu mezarlardaki gömülme âdeti genel olarak çoklu gömü şeklinde değerlendirilmiştir. Fakat bunu ikincillerle ve aynı anda oluşturulan çoklu gömüler şeklinde tasnif etmek de mümkündür.

Tarihleme: Kos Oba mezarlığı 7 No.lu kurgandaki 1 No.lu mezarla ilgili tarihlemede bulunulmazken (Jelezçikov 1998: 70), kazı raporunda söz konusu mezar MÖ 3. - 1. yy. tarihlenmiştir (Jelezçikov ve Kriger 1977: 127). Ayrıca Kuşum 1 mezarlığı 2 No.lu kurgandaki 1 No.lu mezar da MÖ 3. - 1. yy. tarihlenmiştir (Jelezçikov 1998: 70). Alebastrova 2 mezarlığı 12 No.lu kurgandaki 2 ve 3 No.lu mezarların ise MÖ 6. - 5. yy. ait olduğu belirtilmiştir (Jelezçikov ve Kriger 1976: 72). B. F. Jelezçikov ve G. A. Kushaev, Şalkar mezarlığı tekil kurgandaki 2 No.lu mezarı MÖ 5. yy. tarihlendirirken (Jelezçikov ve Kushaev 1999: 130), V. S. Sorokin, Akcar mezarlığı 2 No.lu kurganı MÖ 6. - 4. yy. tarihlenmiştir (Sorokin 1958). Söz konusu mezarların tamamı kazıcıları tarafından Sarmatlara mal edilmiştir.

Karşılaştırma: Batı Kazakistan dışında Sarmat dönemine ait basit mezarlara Orenburg eyaletindeki Pokrovka 10 (Yablonskii ve Malaşev 2005: 167-168), Berezovskii (Vasilev ve Fedorov 1994: 154-156) ve Don Nehri civarındaki Khapri (Maksimenko 1983: 26) mezarlıklarında rastlanmıştır (Harita 2).

Omuzlu mezar

Belli bir seviyeye kadar kazıldıktan sonra iki, üç veya her dört köşeden 30 - 50 cm genişliğinde pay bırakılarak daraltılan çukurlar omuzlu mezar olarak tanımlanmaktadır (Çizim 3). Üzerinde muhafaza edilen ahşaplara dayanarak, omuzların esasında payanda görevi üstlendiğini söylemek olasıdır (Jelezçikov ve Kriger 1976: 38).

İstatistiksel veriler omuzlu mezarların basit mezarlarda olduğu gibi ağırlıklı olarak kuzey-güney yönde yapıldığını göstermektedir. Yine aynı şekilde bazı mezarların tabanına organik maddeler serilmiş (Novopavlovka mezarlığı 5 No.lu kurgan 3 No.lu mezar) (Jelezçikov ve Kriger 1976: 38) ve üzeri kütük, tahta veya kamaşla örtülmüştür (Alebastrova 1 mezarlığı 17 No.lu kurgan 1 No.lu mezar) (Kushaev ve Jelezçikov 1974a: 48). Bununla birlikte omuzlu mezarlara basit mezarlarda olduğu gibi genellikle tekil gömü yapılırken, bazılarında çift (Alebastrova 1 mezarlığı 15 No.lu kurgan 1 No.lu mezar) (Kushaev ve Jelezçikov 1974a: 45) ve bazılarında da çoklu gömü (Alebastrova 1 mezarlığı 17 No.lu kurgan 1 No.lu mezar) (Kushaev ve Jelezçikov 1974a: 48-49) yapılmıştır.

Tarihleme: Novopavlovka mezarlığı 5 No.lu kurgan 3 No.lu mezarı MÖ 4. - 2. yy. tarihlerken (Jelezçikov ve Kriger 1976: 74), G. A. Kushaev ve B. F. Jelezçikov, Alebastrova 1 mezarlığı 17 No.lu kurgan 1 No.lu mezarla ilgili herhangi

bir tarihlemeye bulunmadan mezarın Sarmatlara ait olduğunu ifade etmiştir. Alebastrova 1 mezarlığı 15 No.lu kurgan 1 No.lu mezarı ise MÖ 4. - 2. yy. tarihlendirmiştir (Kushaev ve Jelezçikov 1974a: 61). Söz konusu mezarların tamamı kazıcıları tarafından Sarmatlara mal edilmiştir.

Karşılaştırma: Batı Kazakistan dışında omuzlu mezarlar, Orenburg eyaletindeki Novo - Kumak mezarlığı 11 No.lu kurganda (Smirnov 1977: 13), Uvak mezarlığı 5 No.lu kurganda (Smirnov 1975: 64), Başkurdistan Özerk Cumhuriyetinde bulunan Bişungarov mezarlığı 2 No.lu kurganda (Pşeniçniyuk 1983: 25) ve Volgograd eyaletindeki Berejnovka mezarlığı 1 No.lu kurganda (Zaharov ve Sergatskov 1998: 71-72) rastlanmıştır. Ayrıca Moğolistan'daki Noin - Ula mezarlığı 11, 22 ve 31 No.lu kurganlarda açığa çıkarılmıştır (Polosmak ve Bogdanov 2015: 7-18, Çoruhlu 2016: 178). Hunlara mal edilmiş olan Noin - Ula mezarları, Batı Kazakistan'dakilere kıyasla çok derin kazılmış ve aşağıya doğru basamaklı şekilde birkaç omuz oluşturulmuştur. Omuzlu işçilik dolayısıyla Noin - Ula ve Batı Kazakistan'daki mezarlar arasında paralellikler kurmak mümkündür.

Yayınlar incelendiğinde omuzlu mezarların ilk defa Tunç Çağında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle Tanabergen 2 mezarlığı 7 No.lu kurgan 18 ve 23 No.lu mezarlar (Tkaçev 2007: 24, 31) buna örnek teşkil etmektedir. Ve özellikle MÖ 4 yy'da yaygın bir mezar tipi olarak karşımıza çıkan omuzlu mezarların (Smirnov 1964: 81) MS 12. - 14. yy. yaşayan Kıpçaklar tarafından da kullanıldığı görülmüştür (İvanov ve Kriger 1988: 49). Günümüzde Kazakistan'ın birçok bölgesinde kullanılan bu mezar "carma kör" olarak isimlendirilmektedir (Acigali 2005, resim 25).

Karıklı mezar

Belli bir seviyeye kadar kazıldıktan sonra, dört veya iki kenarlardan aşağıya doğru en fazla 50 cm derinliğinde ve 40 cm genişliğinde oyulan çukurlar karıklı mezar olarak tanımlanmaktadır. Bu mezarların kesitine bakıldığında bir masayı andırdığını ifade etmek mümkündür (Çizim 2, 3). Ayrıca herhangi bir çukur açılmadan, ana zemine çepeçevre oyularak yapılan örnekleri de bulunmaktadır (Foto 2) (Kadırbayev 1984: 90). Bu mezar tipini yüzey toprak mezar olarak tanımlayabilirsek de, öncelikle karıklı işçilik dolayısıyla bu mezar karıklı mezar sınıfına dâhil edilmiştir. Burada her ne kadar karıklı mezarları

bütünleşik bir şekilde ele almış olsak da bu mezar tipini yüzey karıklı (Foto 2) ve çukur karıklı şeklinde (Çizim 2) ikiye ayırmak mümkündür.

Şimdiye dek incelediğimiz kaynaklarda sadece 6 tane saptayabildiğimiz karıklı mezarların 5'i Aktöbe eyaletinde 1'i Oral şehrinde yer almaktadır. Aktöbe eyaletindeki mezarlar Bes Oba mezarlığı 9 No.lu kurgan (Foto 2) (Kadırbaev 1984: 89-90), Nagornoe mezarlığı 1 No.lu kurgan (Kadırbaev vd. 1982: 16-18), Bisoba kurganı (Gutsalov ve Makareviç 1987: 33), Cirenkopa Bes Oba mezarlığı 3 No.lu kurgan (Bisembaev vd. 2011: 214-215), Segizsay 2 mezarlığı 1 No.lu kurganda (Mamedov ve Tacibaeva 2013: 46) açığa çıkarılırken Oral şehrinde ise Kırık Oba 2 mezarlığı 1 No.lu kurganda (Seitkaliev 2010: 46) gün yüzüne çıkarılmıştır (Harita 4).

Özellikle sayısal azlığına bağlı olarak bu mezar tipinde yön tayini yapılamamıştır. Buna karşın mezar konstrüksiyonlarıyla ilgili fazlasıyla bilgi edinilmiştir. Öncelikle ele aldığımız mezarların yapısal özelliğine baktığımızda, karıkların iki veya dört kenara açılmış olduğu görülmektedir. Ayrıca çukur ve yüzey karıklı mezarların etrafında kütük yuvaları tespit edilmiştir (Foto 2). Bu yuvalar mezarın üzerine bir ahşap yapı inşa edildiğini göstermektedir.

Mimari özellikleri dışında ölü gömme uygulamaları hakkında da önemli bilgiler elde edilmiştir. Fakat konumuz mezar tipleri ve bunların mimari özelliklerinin tespiti gibi konuları kapsadığı için burada ölü gömme geleneğine uzun boylu girilmemiştir. Fakat şunu belirtmek isteriz ki, Bes Oba 9 No.lu kurgan ile Nagornoe 1 No.lu kurganda üç iskelete rastlanırken, Kırık Oba 1 No.lu kurganda ise bir iskelete rastlanmıştır. Bu konuyu bir kenara bırakacak olursak, özellikle karıkların yapılış amacının ne olduğu sorusu akla gelir. Bizim ele almış olduğumuz mezarlardaki karıklarda herhangi bir maddi buluntuya rastlanmaması yapılış amacının ne olduğu bilgisine ulaşmamızı kısıtlamaktadır. Fakat V. F. Gening vd. (1992: 79) Güney Urallardaki Sintaştı mezarları üzerine yaptığı çalışmalardan, mezar çukurundaki karıklara (Çizim 2-3) genellikle yatay ve kısmen dikey olarak kütüklerin yerleştirildiği (kaplama), diğer bir deyişle karıkların işlevsel açıdan mezar mimarisinin bir parçası oldukları ve kökeninin Tunç Çağı'na dek geriye gittiği anlaşılır.

Tarihleme: Bes Oba mezarlığı 9 No.lu (Kadırbaev 1984: 91) ve Nagornoe mezarlığı 1 No.lu kurganda (Kadırbaev vd. 1982: 18) açığa çıkarılan mezarlar MÖ 6. - 5. yy. tarihlendirilirken Segizsay 2 mezarlığı 1 No.lu (Mamedov ve

Tacibaeva 2013: 49) ve Kırık Oba 2 mezarlığı 1 No.lu kurgandaki (Seitkaliyev 2010: 53) karıklı mezarlar MÖ 4. yy. tarihlendirilmiştir. Bu mezarların tamamı Sarmatlara mal edilmiştir.

Karşılaştırma: Batı Kazakistan dışında karıklı mezarlara, aşağı Sirderya bölgesindeki Uygarak mezarlığı 57 No.lu kurganda (Çizim 2) (Vişnevskaya 1973: 44-45, resim 30), Don Nehrinin aşağı akışında yer alan Mastiyugino mezarlığı 25 No.lu kurganda (Puzikova 2001: 51), Dniepr civarındaki Aleksandrov mezarlığı 6 No.lu kurganda (Kovaleva ve Mukhopad, 1982: 91) ve Ukrayna'daki Matusov köyünde yer alan Zakhareykova kurganında (İlinskaya vd. 1980: 56-57, resim 32) rastlanmıştır (Harita 4).

Nişli mezar

Saray, kilise duvarlarına, mezar çukuru çeperine açılan yuvarlak veya dörtgen formlu oyuklara niş denilmektedir. Kullanıldıkları yerlere göre nişli mezar, nişli saray, nişli çeşme şeklinde tanımlamalar yapılmıştır. Ayrıca bağlı oldukları mimari yapıya göre de işlevsel yönü değişmiştir. Örneğin; bir mezarda mezar hediyesinin konulması için kullanılırken, diğer mimari yapılarda heykel, vazoya da kandil gibi sanat yapıtların konulması için de kullanılmışlardır (Tekçam 2007: 152).

Batı Kazakistan'la ilgili elimizde mevcut kazı raporları ve kitaplardan şimdilik iki nişli mezar tespit edilebilmiştir. Bu mezarlar Lebedevka 1 mezarlığı 2 No.lu kurgan ve Kos Oba mezarlığı 16 No.lu kurganda açığa çıkarılmıştır. Söz konusu mezarlar Batı Kazakistan'daki nişli mezarların mimari düzenini ve özellikle nişlerin işlevini gözler önüne sermektedir.

Yukarıda ifade etmiş olduğumuz Lebedevka 1 mezarlığı 2 No.lu kurganda açığa çıkarılan nişli mezar kuzey, güney doğrultulu olup, 3,7 m uzunluğa, 2,9 m genişliğe ve 2,4 m derinliğe sahiptir. İçi kille sıvanarak kütüklerle kaplanmış olan bu mezarın kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğu köşelerine nişler açılmıştır (Foto 3; Çizim 5).

Tabanla aynı hizada yer alan kuzeybatı kenardaki niş 0,5x0,47x0,55 m ölçülerindedir. Güneybatı ve güneydoğu kenarda tabandan 40 cm yükseklikte yer alan iki nişin biri 0,62x0,60x0,67 m, diğeri de 0,63x0,66x0,55 m ölçülerindedir. Güneydoğu köşedeki nişe büyük boyutlu üç su kabı ile Hun tarzı olarak bilinen iki ilmek kulpu tunç kazan, demir balta, iki tunç çan konmuştur. Bununla birlikte güneybatı kenardaki nişin içerisinde gümüş bir süzgeç ile

çark yapımı iki kaba rastlanmıştır. Bu kaplardan biri karından karşılıklı iki dikey kulplu diğeri de boyundan tek kulpludur. Ayrıca kuzeybatı nişe karından dikey kulplu çömlek tarzında kap ile birlikte beş ahşap kap bırakılmıştır. Bu mezarda bir kadın iskeletine rastlanmıştır (Bagrikov 1966: 3-9, Moshkova 2009: 99-107). Arkeologlar genellikle görkemli ve masalsı zenginliğe sahip mezarları toplumsal konumu üst seviyede olan kişilere atfetmektedir. Bu çerçevede ele aldığımız mezardaki kaplamalara, iççiliğe ve ele geçen zengin buluntulara bakıp buradaki kadının toplumda söz sahibi birisi olduğunu ifade etmek mümkündür.

İkinci nişli mezar, Kos Oba mezarlığı 16 No.lu kurganda gün yüzüne çıkarılmıştır (Foto 5). 2 No.lu olarak belirlenen mezar doğu, batı doğrultulu olup 3,4 m uzunluğa, 2,8 m genişliğe, 2,30 m derinliğe sahiptir. Dolguda rastlanan çürümüş organik kalıntılar mezarın ahşapla örtüldüğünü göstermektedir. Doğu duvarında tespit edilen nişin uzunluğu 0,8 m, yüksekliği 0,6 m'dir. İçinde insanın alt çenesi ile kaburga kemiği, geniş ağızlı, emzikli kap ve bileği taşı ele geçmiştir. Kazı başkanı kabın erken Sarmat tipinde olduğunu belirtmiştir. Mezarda ele geçen dağılmış insan kemiklerinden buraya çift gömü yapılmış olduğu anlaşılmıştır (Kushaev ve Kökebaeva 1980: 25-26).

Yukarıda verilen bilgilerden Batı Kazakistan'daki mezar geleneği içerisinde nişin işlevsel yönü net bir şekilde gözlemlenmektedir. En azından iki mezarda nişin hediyelerin konulması amacıyla açıldığı aşikârdır. Ayrıca yapısal olarak bakıldığında, diğer mezar tiplerinde olduğu gibi nişli mezarlarda da kütüğün hem duvar kaplaması hem örtü niteliğinde kullanıldığı fark edilir.

Tarihleme: G. İ. Bagrikov, Lebedevka 1 mezarlığı 2 No.lu kurganda açığa çıkarılan nişli mezarın MS 1. yy'la ait olabileceğini ifade etmiştir. Fakat B. F. Jelezçikov ve V. A. Kriger, söz konusu mezardaki gibi Hun tarzı tunç kazanları MS 2. - 4. yy'lara tarihlemiştir (Jelezçikov ve Kriger 1979: 57 - 61). M. Moshkova (2009) ise bu nişli mezarı MS 3. yy. tarihleyip Sarmatlara mal etmiştir. Kos Oba mezarlığı 16 No.lu kurgandaki nişli mezarla ilgili G. A. Kushaev herhangi hangi bir tarihlemeye bulunmamıştır. Fakat nişin içinde bulunan emzikli kabın erken Sarmat tipinde olduğunu belirtmiştir.

Karşılaştırma: Elimizdeki mevcut kaynaklar ölçüsünde yaptığımız çalışmalar sonucunda, nişli mezarların en erken örnekleri, Çinin kuzeyinde, MÖ 2. Binlere ait Fançjantsı ve MÖ 13. - 11. yy. ait Şans mezarlığında saptanmıştır

(Varenov 2016). Dolayısıyla nişli mezarların kökenini şimdilik Tunç Çağına dek geriye götürmek mümkündür.

Sapma mezar

Bu mezar, ana zemin üzerinden belli bir seviyeye kadar inildikten sonra, taban hizasından yana doğru oyulması suretiyle oluşturulmaktadır. Bu tür düzenlemeye sahip çukurların sapma mezar olarak tanımlanması uygun görülmüştür. Rusların “подбойный/podboyni” olarak tanımladığı (Smirnov 1948: 84) bu mezarlar, yapısı itibariyle iki bölümden oluştuğundan, çalışmanın bazı yerlerinde daha da anlaşılır olması için dikey açılan çukur giriş çukuru, yana doğru açılan çukur ise sapma olarak ele alınmıştır (Çizim 4).

İncelemiş olduğumuz kaynaklarda sapmaların genellikle giriş çukuru tabanıyla aynı hizada yer aldığı (Ölke 2 mezarlığı 16 No.lu kurgandaki sapma mezar) (Sorokin 1958), bazı giriş çukurlarında aşağıya doğru seviyeli bir şekilde alçaldığı (Barbastau 3 mezarlığı 7 No.lu kurgan 7 No.lu mezar) (Kushaev ve Jelezçikov 1973: 27 - 28) ve bazılarında iki kenara açıldığı (Oblovka mezarlığı 1 No.lu kurgan 12 No.lu mezar) (Sdikov vd. 2005a: 8-10) görülmüştür. Bununla birlikte yüzlerce mezarı incelemiş olmamıza rağmen sadece Lebedevka 3 mezarlığı 2 No.lu kurganda (Bagrikov 1967: 7) giriş çukuru tabanından daha yüksekte yer alan bir sapma tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu tür düzenlemeleri dikkate alıp, bu mezar tipini, birkaç tipe ayırmak mümkündür. Daha açık bir ifadeyle giriş çukuru tabanıyla aynı hizada yer alan sapmalar basit sapma mezar, seviyeli bir şekilde alçalan sapmalar basamaklı sapma mezar, tek bir giriş çukurunun iki kenarına açılan sapmalar çift sapma mezar ve giriş çukuru tabanından daha yüksekte yer alan sapmalar ortadan sapma mezar olarak tanımlanabilir (Çizim 3). Fakat yukarıda belirtmiş olduğumuz düzenlemeler bir kenara bırakılırsa, sapma mezarlar birçok yönden benzer özellikler sergilemektedir. Dolayısıyla bu konu çoğunluğu oluşturan basit sapma mezarlar üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır.

Öncelikle sapma mezarların yönlerine göz attığımızda, genelde kuzey-güney veya güneydoğu-kuzeybatı yönlü yapıldıkları görülür. Buna rağmen eski toplulukların bir mezarı geleneksel dini inançları gereği mi yoksa gelişi güzel mi yönlendirdiğini söylemek zordur. Nitekim eski toplulukların düşünce tarihindeki kozmoloji bilgisi (Özkan 2002: 427) göz önünde bulundurularak mezarların gelişi güzel yapılmadığı düşünülebilir.

Yön kadar önemli olan bir diğer konu giriş çukurunun hangi kenarına sapmanın yapıldığıdır. Bununla ilgili yapmış olduğumuz incelemeler sapmaların öncelikle giriş çukuru batı kenarına yapıldığını ve güney; doğu; güneybatı; kuzeybatı; kuzey gibi kenarların ikinci planda kaldığını göstermiştir. Ayrıca sapmaların genellikle giriş çukuru batı kenarına yapılmış olduğu daha önce yapılan istatistiksel araştırmalarla da teyit edilmiştir (Smirnov 1975: 158).

Bununla birlikte mezarların özelliği içerisinde belirtilmesi gerektiğini düşündüğümüz önemli konulardan biri, mezarlara en fazla kaç kişinin gömülmüş olduğudur. Ellimizdeki mevcut bilgilere göre sapma mezarlara genellikle tekil olmakla birlikte bazılarında iki (Oblovka mezarlığı 1 No.lu kurgan 12 No.lu mezar) (Sdikov vd., 2005a: 13) bazılarında ise üç kişinin (Lebedevka 5 mezarlığı 9 No.lu kurgan 2 No.lu mezar) (Jelezçikov ve Kriger 1977: 66-69) gömülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca diğer mezarlarda olduğu gibi sapma mezarda da ölünün altına bazen tahta veya kamış gibi organik maddeler serilmiştir (Lebedevka 6 mezarlığı 24 No.lu kurgan) (Jelezçikov ve Kriger 1979: 36-38).

Mezarın yapısal özellikleri içerisinde değerlendirilmesi gereken öğelerden bir diğeri duvar iççiliği ve mezar örtüsüdür. Bu kapsamda incelemiş olduğumuz mezarlar arasından sadece birinde duvar düzenlemesi tespit edilmiştir. Örneğin Lebedevka 6 mezarlığı 35 No.lu kurganda kil sıvalı mezar açığa çıkarılmıştır (Jelezçikov ve Kriger 1979: 55). Burada değinilmesi gereken asıl önemli nokta diğer mezar tipleri arasında bu uygulamanın sadece Lebedevka 1 mezarlığı 2 No.lu nişli mezarda (Bagrikov 1966: 4) görülmüş olmasıdır. Bu nedenle bu uygulamanın pek yaygın olmadığı düşünülebilir.

Ayrıca sapmaların önünde muhafaza edilen organik kalıntılar, girişin kütük (Foto 4) (Sdikov vd. 2005a: 17), tahta ve kamışla kapatıldığını göstermektedir (Jelezçikov ve Kriger 1978: 218, Gutsalov ve Rodionov 1986: 22). Batı Kazakistan sınırları dışında kalan bazı bölgelerde mezarı örtmek için farklı malzemeler de kullanılmıştır. Örneğin, Aşağı Dnestr civarı Nadlimanskii mezarlığındaki İskitlere ait sapma mezarın ağzı dikey yerleştirilen 3 amfora (Çizim 1) ile kapatılırken (Subotin ve Okhotnikov 1981: 106), Başkurdistan Perevolocanskii mezarlığında bulunan ve Sarmatlara mal edilen 6 No.lu kurgan 3 No.lu sapma mezarın ağzı taşlarla (Pşeniçniyuk 1995: 69-71) kapatılmıştır. Dolayısıyla verilen bilgiler dâhilinde sapma mezarların sadece Sarmatlar

tarafından kullanılmadığını ve bununla birlikte kapatılması konusunda katı bir kuralın olmadığını söylemek mümkündür.

Buraya kadar ifade edilenler sapma mezarların mimari özelliğini açıklamakla kalmayıp, diğer mezar tipleriyle arasındaki ortak ve farklı yönlerini yansıtmakta ve özellikle eski toplulukların öteki dünya görüşü hakkında fikir verebilmektedir. Bu çerçevede mezar örtüleri ve duvar işçiliğine bakıldığında mezarların gelişi güzel yapılmadığı, aksine büyük bir özenle ve özveriyle inşa edildiği gözlemlenir. Ayrıca mezarın oturulan ev gibi düşünülerek kille sıvanması, ölen kişinin öteki dünyada bu dünyadakine benzer bir hayat yaşayacağı inancının göstergesi şeklinde yorumlanabilir. Tüm bunları bir kenara bırakacak olursak, ölünün neden direkt toprağa açılan çukura değil de sapmaya gömüldüğü sorusu akla gelmektedir. Bu soruyu kesin bir dille yanıtlayamasa da, bunun altında, ölüyü direk toprağın baskısına maruz bırakmadan onun için yeni bir dünya açma düşüncesinin yattığı varsayılabilir.

Tarihleme: Öлке 2 mezarlığı 16 No.lu kurgandaki sapma mezar MS 2. - 4. yy tarihlendirilirken Barbastau 3 mezarlığı 7 No.lu kurgan 7 No.lu mezar (Kushaev ve Jelezçikov 1973: 27) ve Oblovka mezarlığı 1 No.lu kurgan 12 No.lu mezarla (Sdikov vd. 2005a: 108) ilgili herhangi bir tarihlemeye bulunulmamıştır. Fakat bu iki mezarda ele geçen kabzası hilal şeklindeki hançerler, bilim adamları tarafından genellikle MÖ 4. - 3. yy. tarihlendirilerek Sarmatlara mal edilmiştir (Simonenko 1984:131, Habdulina 1987: 16). Bu yüzden söz konusu mezarları MÖ 4. - 3. yy. tarihlemek mümkündür. Lebedevka 5 mezarlığı 9 No.lu kurgan 2 No.lu mezar MÖ 4. yy. tarihlendirilirken (Jelezçikov ve Kriger 1977: 129), Lebedevka 6 mezarlığı 24 No.lu kurgan ve Lebedevka 6 mezarlığı 35 No.lu kurgan MS 2. - 4. yy. tarihlendirilerek Sarmatlara mal edilmiştir (Jelezçikov ve Kriger 1979: 79).

Karşılaştırma: En erken, Geç Neolitik Çağda Çinin Kuzeybatısında (Varenov 2016) ve Tunç Çağında Don Nehri civarında görülen sapma mezarların (Sin-yuk 1996: 56) Kazakistan sınırları içerisinde en erken örneğine (MÖ 7. - 5. yy.) Merkezi Kazakistan Karamurun mezarlığı 5 No.lu kurganda rastlanmıştır (Kozıbaev 1996: 198). Ayrıca Demir Çağında Sarmatlar tarafından yaygın bir şekilde kullanılan sapma mezarlar (Smirnov 1972: 73), Ob Nehri (Mogilnikov 1997: 145), Kuzey Karadeniz (Subbotin ve Dzigovskii 1990: 5), Altaylar, Yedisu, Fergana, Taşkent, Buhara, Zerafşan, Güney Tacikistan ve Güney Türkmenistan bölgelerinde de açığa çıkarılmıştır (Harita 5). Yedisu, Fergana,

Taşkent, Tacikistan ve Türkmenistan'daki mezarların kökeniyle ilgili tartışmalarda, mezarların Sakalara, Hunlara, Yueçilere veya Vusunlara ait olabileceği ileri sürülmüştür (Zadneprovskii 1971: 27, Sorokin 1956: 99). Bu bilgilerden sapma mezarları Sarmatların yanı sıra diğer bozkır toplulukları tarafından da kullanılmış olduğu anlaşılır. Ayrıca sapma mezarlar MS 12. - 14. yüzyıllarda Kıpçaklar tarafından kullanılırken (İvanov ve Kriger 1988: 48) günümüzde Kazaklar tarafından da kullanılmaktadır (Acigali 2005: resim 23).

Dromoslu mezar

Dromos, kurgan yığını altındaki mezarlara girişi sağlayan bir geçittir. Bu tür geçide sahip çukurlar, dromoslu mezar olarak tanımlanmıştır (Jelezçikov 1992: 85). G. Omarov, dromosların mezar ile bağlantısını şu şekilde açıklamaktadır: “Hayattakiler ölen kişiyi belli zamanlarda dromos vasıtasıyla ziyaret ederek onlara sunular yapmıştır” (Omarov 2008: 61). Bu ifadeden anlaşılacağı üzere dromoslar, mezarların istendiği zaman kullanılmasında ve özellikle kültürel uygulamaların yerine getirilmesinde büyük rol oynamıştır. K. F. Smirnov ise dromoslu mezarların genellikle aile veya akrabalara hitap ettiğini ve bu yüzden belli aralıklarla gömüler yapılabildiğini belirtmiştir (Smirnov 1978: 56, 59).

Batı Kazakistan'la ilgili inceleyebildiğimiz arkeolojik kazı raporları ve kitaplarda sadece 6 dromoslu mezar tespit edilebilmiştir. Bunlardan üçü erken dönemde soyularak tahrip edilmiştir. Söz konusu üç mezar, mimari düzenleme açısından bizleri çok az aydınlatabilmektedir. Dolayısıyla bu konu, soyulmuş olan mezarlar üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır.

Soyulmamış olması sebebiyle mezar mimarisini daha iyi yansıtan dromoslu mezar, 1977'de B. F. Jelezçikov ve V. A. Kriger tarafından Lebedevka 5 mezarlığı 9 No.lu kurganda gün yüzüne çıkarılmıştır. 5 No.lu olarak belirlenmiş olan dromoslu mezara kurganın merkezinde rastlanmıştır. Arkeologlar bu mezarın 4,4 m uzunluğa, 3,6 m genişliğe, 2,2 m derinliğe sahip olduğunu ve kuzeydoğu kısmına 3,2 m uzunluğunda bir dromos eklendiğini ifade etmiştir. Dromos mezar çukuruna doğru alçalmaktadır. Üzeri kamış ve kabukla örtülen mezara 8 kişinin gömülmüş olduğu anlaşılmıştır (Jelezçikov ve Kriger 1977: 72-80).

İkinci bir dromoslu mezar, yine aynı kişiler tarafından 1979'da Lebedevka 6 mezarlığı 25 No.lu kurganda açığa çıkarılmıştır (Çizim 6). 2 No.lu olarak belirlenen mezar kurganın merkezinde yer almaktadır. Mezar 3 m uzunluğa

ve 2,1 m genişliğe sahiptir. Güneydoğu, kuzeybatı doğrultulu çukurun kuzeyine “T” şeklinde dromos eklenmiştir. 3,7 m uzunluğundaki dromos 0,4 m derinlikten itibaren mezara doğru üç basamakla 1,1 m derinliğe kadar alçalmaktadır. Mezarı örtmek için doğu kenarına bir girinti açılmış veya diğer bir deyişle doğu kenarı daraltılmış ve batı kenarına yedi tane kütük dikilmiştir. Bunların üzerine yatay yerleştirilen tahtalar ile mezar kapatılmıştır. Ayrıca bu mezara iki yetişkin ve bir çocuk gömülmüştür (Jelezçikov vd. 2006: 25-26).

Bir diğer dromoslu mezar 1980'de Lebedevka 7 mezarlığı 16 No.lu kurganda gün yüzüne çıkarılmıştır. 7 No.lu olarak belirlenen bu mezar da diğerleri gibi kurganın merkezinde yer almaktadır. Doğu,-batı doğrultulu mezarın 5,6 m uzunluğa, 2,7 m genişliğe ve 1,4 m derinliğe sahip olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca doğu tarafına 6,4 m uzunluğunda ve 1 m genişliğinde dromos eklenmiştir. Dromosun ağzı ile mezar çukuruna kavuştuğu noktaya ikişer kütük dikilmiştir. Bu kütüklerin kısa tahtaları taşımış olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca mezarın üzeri de ortasından ikiye ayrılan kütük ve kamışla örtülmüştür. Arkeologlar tabana da kamış serildiğini belirtmiştir. Bununla birlikte mezara dört kişinin defnedilmiş olduğu anlaşılmıştır (Moshkova vd. 1980: 59).

Yukarıda ifade edilenler bir yana bırakılırsa, diğer dromoslu mezarlara Lebedevka 8 mezarlığı 7 No.lu kurganda (Jelezçikov vd. 2006: 35 -36), Kırık Oba mezarlığı 15 No.lu kurganda (Sdıkov vd. 2005: 74) ve Kırık Oba 2 mezarlığı 16 No.lu kurganda rastlanmıştır (Sdıkov vd. 2003: 13).

Özellikle Kırık Oba 2 mezarlığı 16 No.lu kurgandaki dromoslu mezar diğerlerine göre biraz farklı inşa edilmiştir. 7,4 m uzunluğunda ve 5,3 m genişliğinde açılan çukurun güneyine 14 m uzunluğunda, 1 m genişliğinde, 1,8 m derinliğinde dromos eklenmiştir. Kuzey, güney yönlü olan mezarın etrafı duvarla çevrilmiştir. Duvarın 0,9 m yükseklikteki kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Bu duvar, mezara örtülen kamış ve ahşabı taşıması için inşa edilmiştir. Bunu üzerinde bulunan kamış parçaları kanıtlamaktadır. Ayrıca söz konusu örtü kütüklerle de desteklenmiştir. Arkeologlar bu mezarın çok büyük bir yangın geçirdiğini bu yüzden üzerine örtülen organik maddelerin yanarak kömürleştiğini ve duvarın yıkıldığını ifade etmiştir. Mezarın erken dönemde talan edilmiş olması nedeniyle iskelete dağılmış vaziyette rastlanmıştır (Sdıkov vd. 2003: 13). Nitekim insan kemiklerinin ateşe maruz kalıp kalmadığı açıklanmamıştır.

Görüldüğü gibi, dromoslu mezarlar ağırlıklı olarak kurganın merkezinde yer almakta olup basit mezarlara göre daha geniş kazılmaktadır. Dromoslar yukarıdan aşağıya doğru eğimli veya basamaklı şekilde çukura eklenmiştir. Daha sonra üzeri tahta ve kamış gibi malzemelerle örtülmüştür. Tüm dromoslu mezarlar mimari açıdan bir birine benzese de, Kırık Oba mezarı çevre duvarıyla ve dromosun uzunluğuyla farklılık kazanmaktadır. Fakat ufak tefek yapısal düzenlemeler bir yana bırakılırsa, Batı Kazakistan'da bulunan dromoslu mezarların mimari açıdan benzeri karaktere sahip olduğu söylenebilir.

Tarihleme: Lebedevka 8 mezarlığı 7 No.lu kurgan 1 No.lu mezar MÖ 5. yy tarihlendirilirken (Moshkova, Jelezçikov ve Kriger 1978: 107), Lebedevka 5 mezarlığı 9 No.lu kurgan 5 No.lu mezar ile (Jelezçikov ve Kriger 1977: 129), Lebedevka 6 mezarlığı 25 No.lu kurgan 2 No.lu mezar MÖ 4. yy. (Jelezçikov vd. 2006: 138) tarihlendirilmiştir. Ayrıca Lebedevka 7 mezarlığı 16 No.lu kurgan 7 No.lu mezarın MÖ 3. - 2. yy. ait olduğu belirtilmiştir (Moshkova vd. 1980: 63). Söz konusu mezarların tamamı Sarmatlara mal edilmiştir.

Karşılaştırma: Birçok kaynağı incelemiş olmamıza rağmen, konumuzu oluşturan bölgede Tunç Çağı'na veya daha önceki dönemlere ait dromoslu mezar örneklerine rastlanmamıştır. Fakat K. F. Smirnov, dromoslu mezarların Güney Ural'da MÖ 6. yy'da görülmeye başladığını ve söz konusu dönemde Aral Gölünün güneyi ile Kuzey Karadeniz bölgesinde bilinmediğini ifade etmiştir (Smirnov 1978: 62-63).

Batı Kazakistan dışında dromoslu mezara Ukrayna'da Çerkask eyaleti Matusov köyünde yer alan Repyakhovata İskit mezarlığında (İlinskaya vd. 1980: 33), Güney Ural'da Perevolocanskii mezarlığı 10 No.lu kurganda (Pşeniçniyuk 1995: 88) ve Meçetsay mezarlığı 2 No.lu kurganda (Smirnov 1975: 78) rastlanmıştır. Özellikle Repyakhovata mezarı, Batı Kazakistan'daki dromoslu mezarlara benzerliğiyle göze çarpmaktadır. Bu benzerliği dromosun eğimli olması, etrafının duvarla çevrilmesi ve köşelerine sütunların dikilmesi şeklinde sıralamak mümkündür.

Sonuç

İncelemiş olduğumuz kazı raporları ve diğer kaynaklar, Batı Kazakistan'da yaşayan Sarmatların, basit, omuzlu, karıklı, nişli, sapma ve dromoslu gibi çeşitli tiplerde mezarlar inşa etmiş olduğunu göstermiştir. Ayrıca bazı mezarların sadece Sarmatlar tarafından kullanılmadığı bozkır coğrafyasında yaşayan diğer

topluluklar (İskit, Hun, Vusun) tarafından da kullanılmış olduğu anlaşılmıştır. Arkeologlar bu mezarları Sarmatlara veya diğer topluluklara mal etmiş olmasına rağmen, bir topluluğun bu denli çeşitli tipte mezar yapmasındaki amacı açıklayamamıştır. Nitekim bu durum karşısında, bir toplum içinde farklı etnik grupların veya öteki dünya inancı farklı kişilerin yaşamış olduğu tahmin edilebilir.

Bu çalışmada görüldüğü gibi mezarlar, iç düzenlemeleri dolayısıyla birbirinden ayrılmaktadır. Fakat mezarların en büyük ortak özelliği hemen hemen hepsinde ahşabın kullanılmış olmasıdır. Özellikle yüzey karıklı mezarda ahşaptan bir kulübe inşa edilmesi ve nişli mezarın kille sıvanarak ahşapla kaplanması, ölen kişinin öteki dünyada bu dünyadakine benzer bir hayat yaşayacağı inancıyla mezarların adeta bir ev gibi inşa edildiğini gösterir.

Mezarların en erken ne zaman ortaya çıktığına baktığımızda, çoğunun Tunç Çağı'na dek geriye gittiği görülür. Özellikle sapma mezarlarla ilgili yapmış olduğumuz incelemeler, bu mezar türünün Geç Neolitik Çağ'da Çinin kuzeybatısında (Varenov 2016) ve Tunç Çağı'nda Don nehri civarında (Sinyuk 1996: 56) kullanılmış olduğunu göstermektedir Kazakistan sınırları içerisinde sapma mezar türünün en erken örneğine Merkezi Kazakistan'da MÖ 7. - 6. yıllara ait Karamurun 5 No.lu kurganda rastlanmıştır (Kozıbaev 1996: 198). Buna karşın Sarmat coğrafyasında (Güney Urallardan Kuzey Karadeniz kıyılarına kadar uzanan alanda) Demir Çağı boyunca çok yaygın olduğu görülmektedir (Smirnov 1972: 73). Günümüzde Kazakistan'ın hemen hemen tüm eyaletlerinde kullanılan sapma mezarları Kazaklar "akım", "lakat" veya "canama kör" yani "yanlama mezar" (Acıgali 2005, resim 23) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu mezarın Geç Neolitik Çağ'dan itibaren kullanılmaya başlaması ve Demir Çağı boyunca devam ederek günümüze kadar gelmesi, bölgedeki kültürel devamlılığa işaret etmektedir. Sapma mezarların İslami uygulamalar ile hiçbir şekilde bağdaşmıyor olması (Akatay 2011: 36) bu geleneğin ne denli güçlü olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla Kazakların, sapma mezar geleneğini İslam'ın etkisiyle oluşan yeni biçimleriyle de olsa zamanımıza dek sürdürdükleri söylenebilir.

Arkeolojik araştırmalarda bir kültürel unsurun ortaya çıkışı ve bunun bir sonraki kuşağa aktarılmasının tespiti birçok yönden önemlidir. Tarih öncesi dönemleri kapsayan bozkır kültürüne yönelik araştırmalar söz konusu olduğunda tespitler çok daha önem kazanmaktadır. Çünkü ortaya çıkarılan en

küçük bir tespit, günümüzde hangi etnik gruba ait olduğu tartışılan Sarmat konusuna büyük katkılar sağlayabilir. Bu yüzden Kazakistan'da bulunan eski çağ mezarları üzerinde daha detaylı çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Açıklamalar

- 1 Sarmatlar MÖ 6. yüzyıldan MÖ 4. yüzyıla kadar Sauromat adıyla anılmaktaydılar. Sauromatların daha sonraki çağlarda varlıklarını sürdüren Sarmatlarla aynı insanlar olduğu kabul edilir. Kavram karışıklığına yol açmamak için makede sadece Sarmat adı kullanılmıştır.
- 2 Mezarların hepsi toprağa açılmış olup çukurun çeperine herhangi bir taşlı işçilik (örme) uygulanmamıştır.
- 3 Mezarların konumu haritada aşağı yukarı verilmeye çalışılmıştır.

Kaynaklar

- Akatay, Sabetkazı (2011). *Kun men Kölenke*. Almatı.
- Acigali, Serik (Eds). (2005). *Kazak Khalkının Dastürleri Men Adet - Gurıptarı*. Tom 1. Almatı: Arıs Yay.
- Bagrikov, Grabung İ. (1966). “İnformatsiya ob Arkheologičeskoj Praktike Studentov Uralskogo Pedagogičeskogo İnstituta 1966”. *Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri (kazı raporu)*. Dosya №237.
- Bagrikov, Grabung İ.(1967). “İnformatsiya ob Arkheologičeskoj Praktike Studentov Uralskoj Pedinstitutu 1967 g”. *Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri (kazı raporu)*. Dosya №1051.
- “Besşatır Korgandar Keşeni”. <http://almatyregion-tour.kz/kk/attractions/complex-of-the-besshatyr-burial-mounds.html#&gid=1&pid=1054> (Erişim Tarihi: 24.12.2016).
- Bisembaev, Arman, Mamedov Aslan ve Meyram Düysengali (2011). “Pamyatniki Rannikh Koçevnikov v Okrestnostiyakh pos. Cirenkopa Aktiyubinskoy Oblasti”. *Margulan Okuları*. Astana. 208-218.
- Çoruhlu, Yaşar (2002). “Hun Sanatı”. *Türkler*. C. 4. Eds. S. Koca vd. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 54-76.
- Çoruhlu, Yaşar (2016). *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Durmuş, İlhami (2007). *Sarmatlar*. Ankara: Analiz Yay.

- Grakov, Boris (1947). “ГЫНАЙКОКПАТОЙМЕНОИ (perejitki matriarkhata u sarmatov)”. Vestnik drevney istorii 3: 100-121.
- Gutsalov, Sergey ve V. V. Rodionov (1986). “Отчет об Археологических Разведках и Раскопках в Актийубинской Области Летом 1985 г”. *Aktöbe Eyalet Müzesi (kazi raporu)*.
- Gutsalov, Sergey ve G. V. Makareviç (1987). “Отчет об Археологических Разведках и Раскопках в Актийубинской Области - Осеню 1986 г”. *Aktöbe Eyalet Müzesi Arşiv Materyalleri (kazi raporu)*.
- Gutsalov, Sergey (2004). *Drevnie Koçevniki Yujnogo Priuralya VII - I vv. do. n. e. Uralsk*.
- Gening, Vladimir, Genadii Borisoviç ve V. V. Gening (1992). *Sintaşa: Arkheologičeskie Pamyatniki Ariiskikh Plemen Uralo - Kazakstanskikh Stepey*. Çast 1. Çelyabinsk.
- Gursoy, Muzaffer (2016). “Sarmatlarda Sapma Mezar Geleneği: Batı Kazakistan Örneği Üzerinden”. III. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu. C. 3*. Bakü. 211-216.
- Herodotos (1991). *Herodot Tarihi*. Çev. Müntekim Ökmen. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Habdulina, Maral (1987). “Pogrebalni Obriad Naselenia Rannego Jeleznogo Veka Severnogo Kazakhstana (VIII - II vv. do. n. e.)”. *Ranni Jelezni Vek i Srednevekove Uralo-İrtişskogo Mejdureçia*: 3-24.
- İlinskaya, Varvara, Boris Mozolevskii ve Aleksey Terenojkin (1980). “Kurgani VI v. do. n. e. u s. Matusov”. *Skifiya i Kavkaz. Sbornik Nauçnikh Trudov*: 31-64.
- İvanov, V. A ve V. A. Kriger (1988). *Kurgani Kıpçakskogo Vremeni na Yujnom Urale (XII - XIV vv.)*. Eds. S. A. Pletneva. Moskva: İzd. Nauka.
- Jelezçikov, Boris ve V. A. Kriger (1976). “Отчет об Археологических Работках в Уралской Области Летом 1976 г”. *Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri (kazi raporu)*. Dosya №1534.
- Jelezçikov, Boris ve V. A. Kriger (1977). “Отчет Археологические Работы в Уралской Области в 1977 г”. *Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri (kazi raporu)*. Dosya №1602.
- Jelezçikov, Boris ve V. A. Kriger (1978). “Катакомбные Зажоронения Уралской Области”. Ed. A. V. Artsikhovskii. *Sovetskaya Arkheologiya* (4): 218-228.
- Jelezçikov, Boris ve V. A. Kriger (1979). “Отчет Археологические Работы в Уралской Области в 1979 г”. *Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri (kazi raporu)*. Dosya №1759.

- Jelezçikov, Boris (1992). "Pogrebeniya IV v. do. n. e. İz Yujnogo Priuralya i Vapros o Vremeni Poyavleniya Dromosnikh Mogil". Eds. A. S. Skripkin. *Problemi Khronologii Sarmatskoy Kulturi*: 85-93.
- Jelezçikov, Boris (1998). *Arkheologičeskie Pamyatniki Uralskoy Oblasti*. Volgograd: İzd. VGU.
- Jelezçikov, Boris, Valerii Klepikov ve Igor Sergatskov (2006). *Drevnosti Lebedevki (VI - II vv. do. n.e.)*. Moskva: İzdatelstvo "Vostočnaya Literatura" RAN.
- Jelezçikov, Boris ve Gayaz Kushaev (1999). "Pogrebenia na Beregu Ozera Çelkar v Zapadnom Kazakstane". *Nijnevolykikh Arkheologičeskii Vestnik*. Vip. 2: 128-130.
- Joldasbayulu, Saden (1995). *Ecelgi cane Orta Gasırdagı Kazakstan*. Almatı: Ana Tili.
- Joldasbayulu, Saden (2010). *Ejelgi jane Orta Gasırdagı Kazak Elinin Tarikhi*. İzd. Kitap
- Kushaev, Gayaz ve Boris Jelezçikov (1973). "Otçet ob Arkheologičeskikh Raskopkakh v Uralskoy Oblasti v 1972 g". *Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri (kazi raporu)*. Dosya №1290.
- Kushaev, Gayaz ve Boris Jelezçikov (1974). "Otçet o Arkheologičeskikh İssledovaniyakh v Uralskoy Oblasti v 1973 g". *Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri (kazi raporu)*. Dosya №1340.
- Kushaev, Gayaz ve Boris Jelezçikov (1974a). "Otçet o Arkheologičeskikh İssledovaniyakh v Uralskoy Oblasti za 1974 g". *Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri (kazi raporu)*. Dosya №1389.
- Kushaev, Gayaz ve G. K. Kokebaeva (1980). "Otçet ob İtogakh Arkheologičeskikh Raskopok Uralskogo Pedinstituta v 1979 g". *Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri (kazi raporu)*. Dosya №1762.
- Kushaev, Gayaz (1993). *Etyudi drevney istorii stepnogo Priuralya*. Uralsk: Dialog.
- Kozibaev, Manaş (Eds). (1996). *Kazakstan Tarikhi*. C 1. Almatı: Atamura Yay.
- Kadırbaev, Mir, Joldasbek Kurmankulov ve T. İ. Kulik (1982). "Nauçniy Otçet o Rabotakh Tsentralno - Kazakstanskoy Arkheologičeskoy Ekspeditsii za 1981 g". *Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri (kazi raporu)*.
- Kadırbaev, Mir ve Joldasbek Kurmankulov (1976). Zhakhronenia Voinov Savromatskogo Vremeni na Levobereje r.İlek. *Proşloe Kazakhstana po Arkheologičeskim İstoçnikam*: 137-156.
- Kadırbaev, Mir (1984). "Kurgannie Nekropoli Verkhovev r. İlek". *Drevneosti Evrazii v Skifo - Sarmarskoe vremya*: 84-93.

- Kovaleva, Ya. F. ve S. E. Mokhopad (1982). “Skifskoe Pogrebenie Kontsa VI - V vv. do. n. e. u s. Aleksandrovka”. *Drevnosti Stepnoy Skifii. Sbornik Nauchnikh Trudov*: 91-101.
- Moshkova, Marina, Boris Jelezçikov ve V. A. Kriger (1978). Otçet Arkheologičeskie Rabotiy v Uralskoy Oblasti v 1978 g. *Margulan Arkeoloji Enstitüsü (kazı raporu)*. Kayıt №2, Dosya №1679.
- Moshkova, Marina, Boris Jelezçikov ve V. A. Kriger (1980). “Otçet Arkheologičeskie Rabotiy na Territorii Uralskoy Oblasti v 1980 g”. *Margulan Arkeoloji Enstitüsü (kazı raporu)*. Dosya №1838.
- Moshkova, Marina (2009). “Jenskoe Pogrebenie v Kurgane 2 iz Lebedevskogo Mogilnogo Kompleksa (Raskopki G. İ. Bagrikova)”. *Gunni, Goti i Sarmati Mejdu Volgoy i Dunaem*: 99-113.
- Maksimenco, Vladimir (1983). *Savromati i Sarmati na Nijnem Donu*. İzd. Rostovskogo Universiteta.
- Mogilnikov, Vladislav (1997). *Naselenie Verkhnego Priobia v Seredine Vtoroy Polovine I Tısyaçetia do n.e*. Moskva.
- Mamedov, Aslan ve S. M. Tacibaeva (2013). “Pogrebeniya so “stolami - lojami” Rannikh Koçevnikov Yujnogo Priuralya”. *A. Kh. Margulan Atındağı Arkheologiya İnstitutının Astana Kalasındağı Filyalının Enbekteri*. C 2. Astana. 43-54.
- Omarov, Gani (2008). “Şilikti Dalasındağı Altın Korgan”. *Alaş Tarikh - Etnologiyalık Gıلمي Jurnal* 5 (20): 58 - 68.
- Özkan, Ramazan (2002). Türk Kültüründe Yönler. *Türkler*. C. 3. Eds. S. Koca vd. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 427-433.
- Puzikova, Anna (2001). “Kurganniy Mogilnik u s. Mastiyugino”. *Kurgannie Mogilniki Skifskogo Vremeni Srednogo Podoniya (Publikatsia Kompleksov)*. 47-72.
- Polosmak, Natalya ve Yevgenii Bogdanov (2015). *Kurgani Sustzuke (Noin - Ula, Mongoliya)*. İzd. Novosibirsk “İnfolio”.
- Pşeniçniyuk, Anatolii (1983). *Kultura Rannikh Koçevnikov Yujnogo Urala*. Moskva: İzd. Nauka.
- Pşeniçniyuk, Anatolii (1995). “Perevoločanskii Mogilnik”. *Kurgani Koçevnikov Yujnogo Urala*. Ufa.
- Strabon (1961). *The Geography of Strabo*. Çev. Horace Leonard Jones. Harvard University Press.
- Sdıkov, Murat, Sergey Gutsalov ve Arman Bisembaev (2003). *Сокровища скифов Западного Казахстана*. Uralsk.

- Sdikov, Murat, Arman Bisembaev ve Sergey Gutsalov (2005). "Kırık Oba Beyitter Keşeni Obalarının Zerttelui". Eds. K. M. Baypakov. *Madeni Mura Bagdarlaması Boyunşa 2005 jılgı Arkheologiyalık Esep.* 73-77.
- Sdikov, Murat, Arman Bisembaev, Sergey Gutsalov, Ruslan Mergaliev, Denis Mariksin ve Yanna Lukpanova (2005a). "Otçet ob Arkheologičeskikh Raskopkakh Kurgannogo Mogilnika Oblavka, Bilkıldak İssledovania v Okrestnostiakh s. Novaya Kazanka". *Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri (kazı raporu).* Dosya №2723.
- Sdikov, Murat ve Yanna Lukpanova (2013). *The Early Nomads of West Kazakhstan. (by the exemple of the Taksai 1 mound complex).* Oral: Poligrafservis.
- Smirnov, Konstantin (1948). "Sarmatskie Pogrebeniya Yujnogo Priuralya. Eds. A. D. Udaltsov". *Kratkie Soobşeniya o Dokladakh i Polevikh İssledovaniyakh İnstıtuta İstorii Materialnoy Kulturi* 22: 80-86.
- Smirnov, Konstantin (1964). *Savromati.* Rannyya İstorii i Kultura Sarmatov. Moskva: İzd. Nauka.
- Smirnov, Konstantin (1972). "Sarmatskie Katakombnie Pogrebeniya Yujnogo Priuralia - Povoljia ikh Otnoşenie k Katakombom Severnogo Kavkaza". Eds. A. V. Artsikhovskii. *Sovetskaya Arkheologiya* 1: 73-81.
- Smirnov, Konstantin (1975). *Sarmati na İleke.* Moskva: İzd. Nauka.
- Smirnov, Konstantin (1977). Orskie Kurgani Rannikh Koçevnikov. İssledovania Po Arkheologii Yujnogo Urala. Ufa: BFAN SSSR.
- Smirnov, Konstantin (1978). "Dromosnie Mogili Rannikh Koçevnikov Yujnogo Priuralya i Vopros o Proiskhocdenii Sarmatkikh Katakomb". *Voprosi Drevney i Srednevekovoy Arkheologii Vostoçnoy Evropi:* 56-64.
- Sulimirskii, Tadeuş (2008). *Sarmati. Drevnii Narod Yugo Rosii.* Çev. T. V. Kitainoy. Moskva: ZAO Tsentrpoligraf.
- Sorokin, Sergey (1956). "Sredneaziatskie Podboynie i Katakombnie Zakhoroneniya kak Pamyatniki Mestnoy Kulturi". Eds. B. A. Ribakov. *Sovetskaya Arkheologiya* 26: 97-117.
- Sorokin, V. S. (1958). Akheologičeskie Pamyatniki Aktiubinskoy Oblasti Kazakhskoy SSR po Materialam Zapadno - Kazakhstanskogo Otriyada Arkheologičeskoy Ekspeditsii İİMK AN SSSR na Tselinnie zemli 1955 goda. *Margulan Arkeoloji Enstitüsü Arşiv Materyalleri (kazı raporu),* Dosya №374.
- Seitkaliev, Meyram (2010). "Rannepokhorovskie Vpusknie Pogrebeniya v Kurganakh Nekropolya Kırık Oba II". *İzvestiya Nan RK. Seriya Obşestvennikh Nauk* 1: 46-56.

- Subotin, Leonit ve Sergey Okhotnikov (1981). Skifskie Pogrebeniya Nijnego Podnestrovyia. *Drevnosti Severo - Zapadnogo Priçornomor'ya*: 102-116.
- Sinyuk, Arsen (1996). *Bronzovi vek Basseyna Dona*. İzd. Voroneckogo Peduniversiteta.
- Simonenko, Aleksandr (1984). Sarmatskie Meçi i Kinjali na Territorii Severnogo Priçernomor'ia. *Voorujenie Skifov i Sarmatov*: 129-147.
- Subbotin, L. V. ve A. N. Dzigovskii (1990). *Sarmatskie Drevnosti Dnestro - Dunaiskogo Mejdureçia: Kurganie Mogilnik Vasilevskii i Kubey*. Kiev.
- Tkaçev, Vitalii (2007). *Stepi Yuzhnogo Priuralya i Zapadnogo Kazakhstana na Rubeje Epokh Sredney i Pozdney Bronzi*. Aktöbe.
- Tekçam, Tamay (2007). *Arkeoloji Sözlüğü*. Alfa Yay.
- Uhri, Ahmet (2014). *Anadolu'da Ölimün Tarihöncesi*. İstanbul: Ege Yay.
- Vişnevskaya, Olga (1973). *Kultura Saksikh Plemen Nizeovev Sırdari v VII - V vv. do. n. e. po materialam Uygarak*. Moskva: İzd. Nauka.
- Vasilev, V. N ve V. K Fedorov (1994). "Razvedoçnie Raskopki v Severo - Vostoçnom Orenburje". *Başkirkii Kray*. Vıp. 5: 154-166.
- Varenov, A. V. (2016). Skifskie Pamyatniki Ordosa, Altay i İstoki Kulturi Siyunnu. <http://new.hist.asu.ru/skif/pub/skep/varen.html> (Erişim Tarihi: 06.02.2016).
- Yablonskii, Leonid ve Vladimir Malaşev (2005). "Pogrebenia Savromatskogo i Ran-sarmatskogo Vremenii Mogilnika Pokrovka 10". *Nijnevoljskii Arkeologičeskii Vestnik*. Vıp. 7: 151-213.
- Zadneprovskii, Yurii (1971). "On Etničeskoy Prinadlecnosti Pamyatnikov Semireçya Usunskogo Perioda II v.d.n.e. - V v.n.e". *Strani i Narodi Vostoka*. C.10. 27-63.
- Zaharov, P. E. ve İgor Sergatskov (1998). "Novie Sarmatskie Pamyatniki U s. Berejnovka". *Drevnosti Volgo - Donskoy Stepey*. Vıp. 6: 70-77.

Fotoğraflar, Çizimler ve Haritalar

Foto 1. Beşatır kurganı
(almatyregion-tour.kz)

Foto 2. Yüzey karıklı mezar
(Kadırbaev 1984: 90)

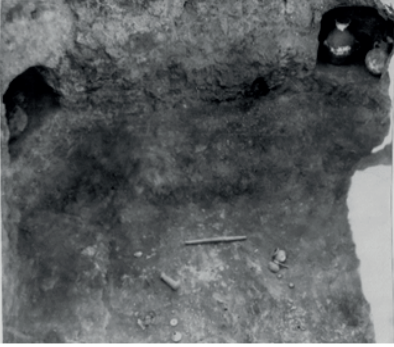

Foto 3. Lebedevka 1 mezarlığı
2 No.lu kurgandaki nişli mezar
(Bagrikov 1966)

Foto 4. Girişi kütükle kapatılan sapma
mezar (Sdikov vd. 2005a: 17)

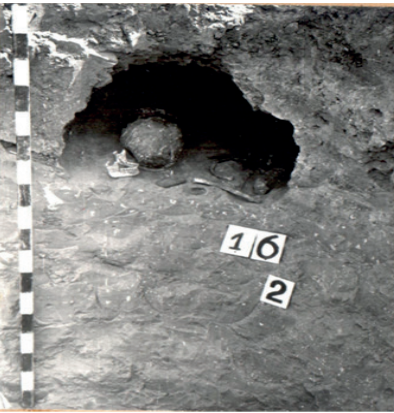
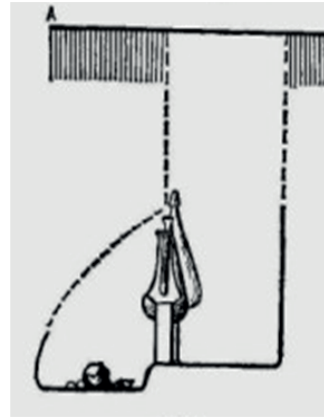
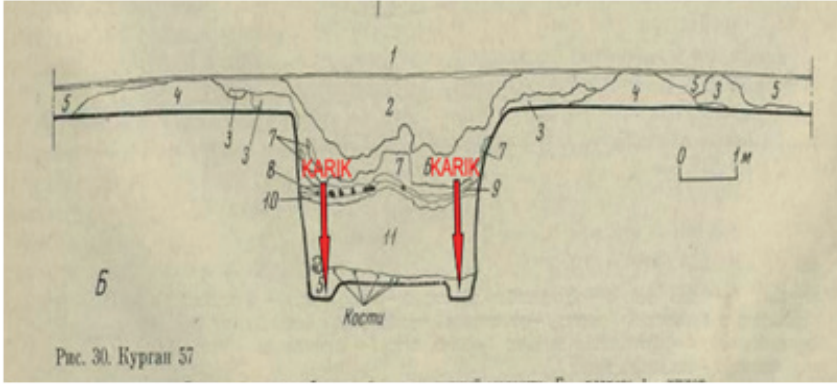

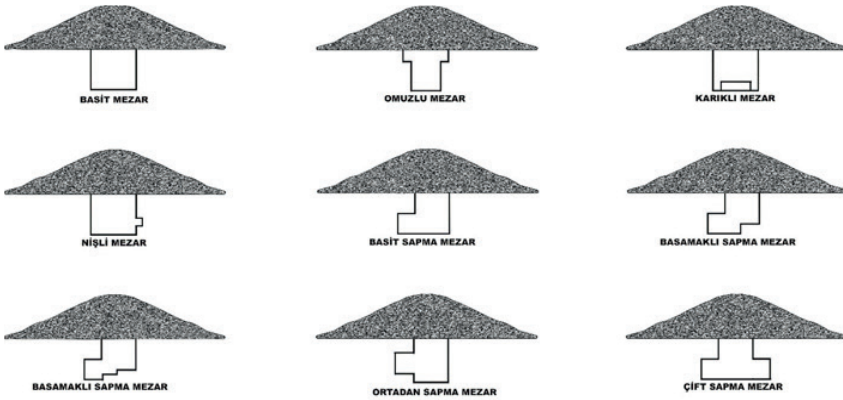
Foto 5. Kos Oba 16 No.lu kurganda-
ki nişli mezar (Kushaev ve Kökebaeva
1980: 25 – 26).

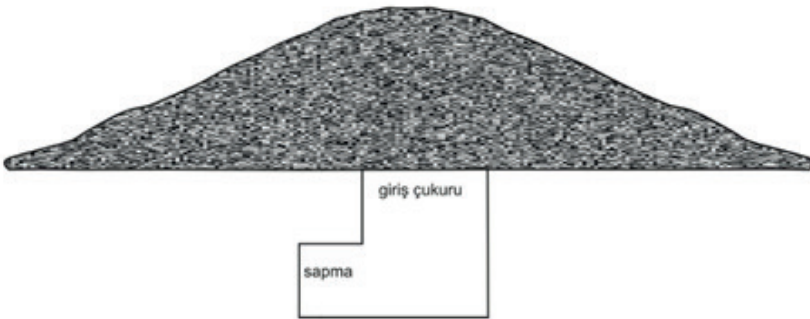
Çizim 1. Girişi amfora ile kapatılan
sapma mezar (Subotin ve Okhotnikov
1981: 106)

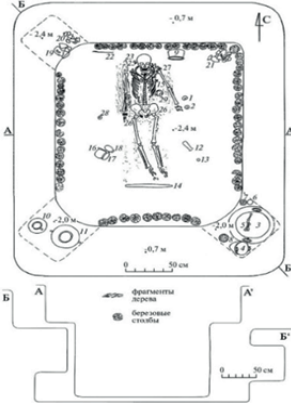
Çizim 2. Çukur karıklı mezar (Vişnevskaya 1973: 44-45, resim 30)

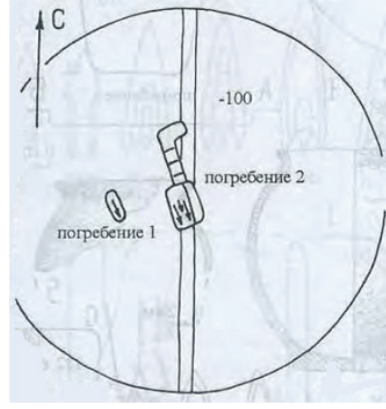
Çizim 3. Mezar tipleri

Çizim 3. Sapma mezar

Çizim 5. Lebedevka 1 mezarlığı 2 No.lu kurgandaki nişli mezar (Moshkova 2009: 99)

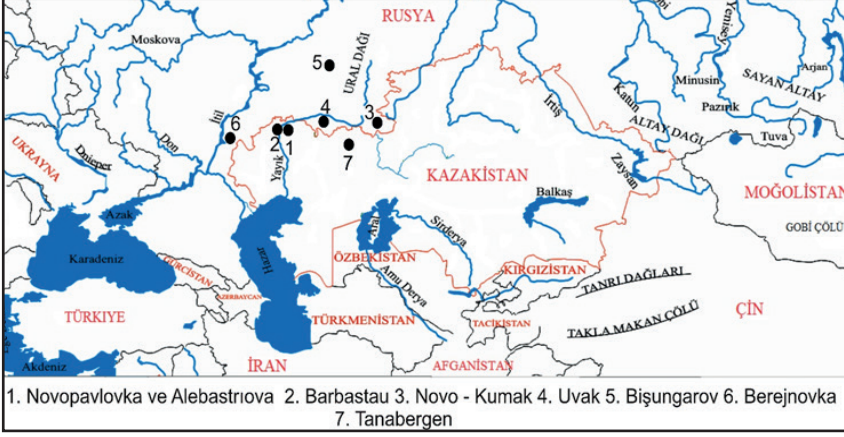
Çizim 6. Lebedevka 6 mezarlığı 25 No.lu kurgandaki dromoslu mezar (Jelezçikov vd. 2006: 25 – 26)

Harita 1. Batı Kazakistan'ın konumunu gösteren harita

1. Kuşum 2. Alebastrova 3. Şalkar 4. Ackar 5. Pokrovka 6. Berezovskii 7. Khapri

Harita 3. Omuzlu mezarların yayılımını gösteren harita

Harita 4. Karıklı mezarların yayılımını gösteren harita

Harita 5. Sapma mezarların yayılımını gösteren harita

The Types of Sarmat Tombs in Western Kazakhstan*

Muzaffer GURSOY**

Abstract

Despite the fact that a large number of Sarmat kurgans have been researched, from the Tsarist period till date in Western Kazakhstan, studies such as the selection of grave types and their presentation remain incomplete. According to the information obtained, this study was prepared to determine the grave types of the Sarmat community living in western Kazakhstan, defining some of the graves by subtypes according to their structural characteristics and to present them together. The excavation reports we have searched in this aspect, the tomb types such as simple, shouldered, mixed, niche, deviation and dromos were determined in the books and articles. Among them, it was understood that burial graves could be defined as surface-mixed, hollow-pitched, and deviated graves which could be classified as simple, stepped, doubled. In the 12th century AD the tradition of deviated tomb in question, it is possible to reach important conclusions about the cultural continuity, which is being continued by the Kipchaks who then dominated the territory of West Kazakhstan and now by the Kazakhs today. Especially some tomb types have been found to have been used by other communities (Scythian, Hun, Vusun) who lived in the steppe geography.

Keywords

West Kazakhstan, Sarmat, tombs, kurgan, steppe.

* Date of Arrival: 02 January 2017 – Date of Acceptance: 14 March 2017

You can refer to this article as follows:

GURSOY, Muzaffer (2019). "Batı Kazakistan'da Sarmat Mezar Tipleri". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 88: 137-167.

** Dr., Khoja Ahmet Yassawi Kazakh-Turkish International University, Faculty of Humanities, Department of History – Turkestan/Kazakhstan
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1042-5697>
muzaffer.gursoy@ayu.edu.kz; sakasarmat@gmail.com

Типы сарматских захоронений в Западном Казахстане*

Музаффер Гурсой**

Аннотация

Несмотря на то, что от царских времен до наших дней в Западном Казахстане было проведено множество раскопок сарматских курганов, до сих пор недостаточно определены типы захоронений и недостаточен их комплексный анализ. В этом исследовании представлена работа по определению типов захоронений проживающих в западном Казахстане общин сарматов, а также по классификации некоторых захоронений в под-категории в зависимости от их структуры. В литературе по вопросу, включающей отчеты о раскопках, книги и статьи, виды захоронений были определены как обычные, плечевые, бороздовые, нишевые, отклоняющиеся и дромосовые. Из них, бороздовые были определены как поверхностно бороздовые и рывтинно бороздовые, а отклоняющиеся как простые, ступенчатые, двойные и центровые. То, что отклоняющиеся виды захоронений использовались еще с V века н.э. в области западного Казахстана кыпчаками, а потом до наших дней казахами, дает возможность сделать важные выводы о продолжении культурных традиций. В частности, некоторые виды захоронений использовались другими народами, живущими в степи – скифами, гуннами и усунями.

Ключевые слова

Западный Казахстан, сарматы, виды захоронений, курган, степь

* Поступило в редакцию: 2 январь 2017 г. – Принято в номер: 14 март 2017 г.

Ссылка на статью:

Gursoy, Muzaffer (2019). “Batı Kazakistan’da Sarmat Mezar Tipleri”. *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 88: 137-167.

** Д-р, Международный Турецко-Казахский университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, факультет гуманитарных наук, отделение истории – Туркестан/Казахстан

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1042-5697>

muzaffer.gursoy@ayu.edu.kz; sakasarmat@gmail.com

